

Ismoilov Husniddin

Osiyo Xalqaro Universiteti

Jismoniy madaniyat kafedrasi o'qituvchisi

Email: ismoilovhusniddin@oxu.uz

SPORTNING IJTIMOYIY HARAKATCHANLIKDAGI ROLI

Annotatsiya: Ushbu maqola sportning, ayniqsa, yuqori darajadagi sport turlarining jamiyatning quyi tabaqalariga mansub shaxslar uchun qanday qilib ijtimoiy harakatchanlik vositasi bo'lishi mumkinligini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot ikkilamchi manbalar tahliliga asoslangan ilmiy adabiyotlar sharhiga asoslangan.

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalarining ta'siri bilan yuqori darajadagi sport iqtisodiy sohadan katta ulush oluvchi sanoatga aylandi. Millionlab insonlar sport sohasi doirasida turli kasblarda ishlaydi va minglab olimlar sportni ilmiy jihatdan o'rganmoqda. Ayniqsa, yoshlarda sport orqaligina ijtimoiy mavqe va daromadga erishish imkoniyati bor degan fikr keng tarqalgan.

Yuqori darajadagi sportning professional faoliyatga aylanishi, boshqa tomondan, uni vertikal ijtimoiy harakatchanlik vositasiga ham aylantirdi. Masalan, futbol, basketbol, yengil atletika, tennis va boks kabi sport turlari orqali ko'plab sportchilar o'z ijtimoiy mavqeini oshirib, yuqori darajadagi daromad manbalariga ega bo'ldilar. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalarida doimiy ravishda yoritiladigan mashhur sportchilarning muvaffaqiyati butun jamiyatda, ayniqsa, iqtisodiy jihatdan kam ta'minlangan guruhlar orasida katta qiziqish uyg'otmoqda.

Xulosa qilib aytganda, sport orqali ijtimoiy harakatchanlik faqat yuqori darajadagi sport uchun va ma'lum sport turlari bilan cheklangan. Yuqori darajadagi sport quyi tabaqaga mansub shaxslar uchun muhim daromad va mavqe manbai bo'lishi mumkin. Biroq, sport orqali yuqori ijtimoiy mavqega erishish faqatgina ma'lum jismoniy qobiliyatlarga ega shaxslar uchun ochiq ekanligini unutmazlik lozim. Shu bilan birga, sport orqali muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'lganlar millionlab odamlarga nisbatan juda ozchilikni tashkil etadi.

Kalit so'zlar: Sotsiologiya, bo'sh vaqt, yuqori darajadagi sport, sport, ijtimoiy harakatchanlik

Abstract: The aim of this study is to reveal to what extent elite sport is an upward vertical mobility tool especially for individuals in the lower layer of society. This is a literature study conducted by drawing on secondary resources. The research has been studied in a wide historical process. It could be said that throughout history, free time has been monopolized by aristocrats for a long period of time. Therefore, in sports, which is the most important cultural practice of free time, could have been accepted as an activity involving only the elite layer. However, as a sportive practice expands toward the middle and lower classes, it can be said that these sportive practice are getting popular by bringing financial opportunity and status together over time when a large part of the society shows interest in these sportive branches. Especially nowadays, with the influence of the mass media, it has seen that elite sports have turned into a commercially available commodity, an industry where millions of people work and a field on which thousands of scientists have studied, and it is seen that it has become a favorite profession especially among young people as a result of the increasing interest and awards. The transformation of elite sport into a professional activity in this way, in other words to become a profession, may also mean that is a tool of vertical mobility at the same time. Many athletes from the lower class in some branches such as basketball, athleticism, tennis, boxing and especially football, raised both their

own statue and also their families indirectly and supplied a significant amount of income. The high rewards in elite sport and the continued involvement of renowned athletes through various mass media create envy effects and increase the interest of the majority of society -especially the lower-strata, blacks and ethnically disadvantaged. As a result, vertical upward mobility through sports only applies to elite sport and some branches. Elite sport offer a significant income and status opportunity for individuals at the lower layer. However, it should be noted that this opportunity applies to very few people among those who wish to obtain status through sports.

Keywords: Sociology, Leisure Time, Elite Sport, Sport, Social Mobility

Абстрактный: Целью данной статьи является исследование того, как спорт, особенно спорт высших достижений, может стать средством социальной мобильности для людей из низших слоев общества. Исследование основано на обзоре научной литературы, основанном на анализе вторичных источников.

Сегодня, под влиянием средств массовой информации, спорт высших достижений превратился в индустрию, занимающую значительную долю в экономическом секторе. Миллионы людей работают в различных профессиях в спортивной индустрии, а тысячи ученых изучают спорт с научной точки зрения. Широко распространено мнение, особенно среди молодежи, что единственный способ добиться социального статуса и дохода — это заниматься спортом.

С другой стороны, превращение спорта высших достижений в профессиональную деятельность также сделало его средством вертикальной социальной мобильности. Например, благодаря таким видам спорта, как футбол, баскетбол, легкая атлетика, теннис и бокс, многие спортсмены повысили свой социальный статус и получили высокие источники дохода. Кроме того, успехи известных спортсменов, которые постоянно освещаются в СМИ, вызывают большой интерес в обществе, особенно среди экономически неблагополучных слоев населения.

Короче говоря, социальная мобильность посредством спорта ограничивается только спортом высших достижений и определенными видами спорта. Спорт высших достижений может стать значительным источником дохода и статуса для людей из низших слоев общества. Однако важно помнить, что достичь высокого социального статуса посредством спорта могут только люди с определенными физическими возможностями. В то же время те, кто имеет возможность добиться успеха посредством спорта, составляют ничтожное меньшинство по сравнению с миллионами людей.

Ключевые слова: Социология, досуг, спорт высших достижений, спорт, социальная мобильность.

KIRISH

Sport insoniyat tarixi kabi qadimiy faoliyatdir. Bugungi shakldan farq qilsa-da, jismoniy harakatlar tarixdagi ilk jamiyatlarga borib taqaladi. Sport barcha jamiyatlarda madaniyatning bir elementi sifatida namoyon bo'ladi. Tarixiy jarayon davomida sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirgan sportni ba'zi sotsiologlar, xususan Elias, tarixiy uzilish sifatida baholagan bo'lsa, Bourdieu esa sportning o'ziga xos rivojlanish jarayoni borligini ta'kidlab, an'anaviy o'yinlar va zamonaviy sport o'rtasidagi farqqa nisbatan adolatsiz munosabat mavjudligini aytadi.

Bugungi kunda sport an'anaviy va zamonaviy o'yinlarni ajratishdan ko'ra, ko'proq maqsadga qarab baholanadi, ayniqsa sotsiologiya fanida. Ijtimoiy tabaqalanish nuqtayi nazaridan qaraganda, sport ikki xil shaklda namoyon bo'ladi: natijalarga yo'naltirilgan sport va odamlar ishtirokiga yo'naltirilgan sport, ya'ni professional yuqori darajadagi sport va havaskor sport. Bu yerda ta'kidlash kerakki, havaskor sport ham yashirin professionalizmni o'z ichiga olishi mumkin. Bu esa havaskor va professional sport o'rtasidagi chegarani noaniq qilib, ommaviy sport va yuqori darajadagi sporti o'rtasidagi farqni yanada kengroq tushunishga olib keldi.

Ommaviy sport – o'yin-kulgi, dam olish, sog'lik va zavq olish uchun amalga oshiriladigan sport turidir. Unda har kim ishtirok etishi mumkin va barcha yosh guruhlari uchun ochiqdir. Bu sport turida qoidalar moslashuvchan bo'lib, ishtirokchilar erkinlikka ega. Biroq, doping, tajovuz, kelishilgan o'yinlar va boshqa noxush holatlar zamonaviy dunyoning asosiy muammolaridan biridir. Ommaviy sport begonalashishni kamaytiruvchi faoliyat sifatida ko'riladi.

Yuqori darajadagi sporti esa pul va ijtimoiy maqom uchun bajariladigan sport turidir. Unda faqat maxsus iste'dod va qobiliyatga ega bo'lgan sportchilar ishtirok etadi. Yuqori darajadagi sportida qatnashish va undan chiqish yoshi aniq belgilanadi hamda qat'iy qoidalarga asoslanadi. Sportchilar o'z kasbiy faoliyati sifatida sport bilan shug'ullanishadi va o'z daromadlarini shu soha orqali topadilar. Biroq, yuqori darajadagi sportida doping, kelishilgan o'yinlar, korrupsiya va g'alaba uchun haddan tashqari tajovuz kabi salbiy holatlar ham uchraydi. Bu esa begonalashuvni kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Vakvantning bokschilar bilan olib borgan tadqiqotlari "Tana va ruh: Havaskor boksining daftarlari" ushbu masalaga yorqin misol bo'la oladi. Tadqiqotga ko'ra, ayniqsa, boks bilan shug'ullanadigan qora tanli yoshlar musobaqalar oldidan qat'iy dietaga rioya qiladilar, uyqu tartibiga jiddiy e'tibor beradilar va "tungi hayot" hamda spirtli ichimliklardan uzoq yurishga harakat qiladilar. Bokschilar o'z jismoniy kapitallarini himoya qilishlari shartligi ta'kidlanadi.

Xuddi shunday, raqqosalar ustida olib borgan tadqiqotida balet bilan shug'ullanuvchilar o'z tanalariga qanday g'amxo'rlik qilishlarini tahlil qilgan. Ularning tanalarini o'z mehnat vositasi sifatida ko'rishi muhim jihat ekanini ko'rsatgan. Jismoniy kapital bo'yicha tadqiqotlarda bu tushunchaning muhimligi alohida ta'kidlanadi.

Biroq, balet va yuqori darajadagi sporti o'rtasidagi asosiy farq shundaki, yuqori darajadagi sporti bilan shug'ullanuvchilar o'z jismoniy kapitallarini iqtisodiy kapitalga aylantirishga harakat qiladilar. Vakvantning tadqiqotlarida bu jarayon juda aniq aks etadi. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan kam ta'minlangan qatlam vakillari, ayniqsa, yoshlar uchun boks sport zali ijtimoiy himoya va jamiyatga integratsiya bo'lish imkoniyatini yaratadi. Bunday sport turlari ular uchun jinoyatchilikdan uzoqlashish va o'z kelajaklarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, yuqori darajadagi sporti nafaqat yuqori darajadagi jismoniy tayyorgarlik va intizom talab qiladi, balki u ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan past tabaqadagi shaxslar uchun vertikal ijtimoiy harakatchanlik vositasiga ham aylanishi mumkin.

Sportning yaxshiroq kelajak uchun vosita sifatida ko'rilishi faqatgina yuqori darajadagi sport orqali mumkin bo'lgan. Masalan, qadimgi Olimpiya o'yinlariga qatnashgan sportchilarning asosan ommaviy sport bilan shug'ullangan kishilar bo'lgani ko'rinadi. Bugungi kunda tushuniladigan ma'noda bir yuqori darajadagilik mavjud emas edi. G'oliblarga esa tinchlik ramzi bo'lgan dafna gulchambari yoki shoxi sovg'a qilinardi.

Feodal jamiyatlarda esa yuqori darajadagi qatlam sanoat faoliyatidan ozod bo'lgan, aristokratlar, zodagonlar va ruhoniylardan tashkil topgan yuqori darajadagi sinf bo'sh sinf turli faoliyatlar bilan shug'ullangan bo'lsa-da, sanoat ishlari bilan mashg'ul bo'lmagan. Bu bo'sh sinfnining mashg'ulotlari orasida sport ham bor edi. Demak, bu davrda ham sport yuqori darajadagilar tomonidan ommaviy sport mantig'ida amalga oshirilgan. U har qanday moddiy foyda yoki ijtimoiy pog'onaga ko'tarilish maqsadisiz bajarilgan.

Bugungi kunda esa sport ommaviy axborot vositalarining ham ta'siri bilan sotiladigan va sotib olinadigan mahsulotga, millionlab odam ishlaydigan sanoatga va minglab olimlar tadqiqot olib borayotgan sohaga aylanib qoldi. O'sib borayotgan qiziqish va mukofotlar tufayli ayniqsa yoshlar orasida sportchilik ommabop kasbga aylandi.

Ijtimoiy harakatchanlik va sport

Ijtimoiy harakatchanlik, ayniqsa, kichik oilasi tuzilmasi ustunlik qiladigan rivojlangan jamiyatlarda ko'proq uchraydi. Keng oilaviy tuzilma keng tarqalgan jamiyatlarda ijtimoiy harakatchanlik biroz qiyinroq bo'lsa-da, yuqoriga yo'nalgan vertikal harakatchanlik holatida shaxslar bilan birga ularning oilalari ham ushbu o'zgarishdan foyda ko'rishi mumkin.

Bunga muvaffaqiyatga erishgan O'zbekiston sportchilari misol bo'la oladi. Masalan, Hasanboy Do'smatov oddiy oilada tug'ilib, yoshligidan boks bilan shug'ullangan. U 2016-yilda Rio-de-Janeyro Olimpiadasida oltin medalni qo'lga kiritib, O'zbekiston sporti tarixida muhim o'rin egalladi. Do'smatovning ushbu muvaffaqiyati nafaqat uning o'zi, balki oilasi va butun jamiyat uchun ham yuqoriga yo'nalgan vertikal ijtimoiy harakatchanlikning yorqin namunasi bo'ldi.

Yana bir misol sifatida dzyudochi Abdullo Tangrievni keltirish mumkin. U ham oddiy oilada tug'ilib, sport orqali o'z hayotini o'zgartirgan. 2008-yilgi Pekin Olimpiadasida u kumush medalni qo'lga kiritib, xalqaro maydonda O'zbekiston sharafiga munosib himoya qildi. Tangrievning yutuqlari unga katta e'tibor va moliyaviy barqarorlik olib kelgan bo'lsa, uning oilasi uchun ham ijtimoiy mavqeining o'sishiga xizmat qilgan.

Shuningdek, gimnastika bo'yicha afsonaviy sportchi Oksana Chusovitina ham sport orqali katta muvaffaqiyatga erishgan. U Olimpiya o'yinlarida ettita turli ishtirok etgan dunyodagi kam sonli sportchilardan biri bo'lib, o'g'lining sog'lig'i uchun kurashish maqsadida faoliyatini uzoq yillar davom ettirdi. Uning sportdagi yutuqlari unga xalqaro e'tibor va barqaror hayot taqdim etdi, bu esa uning oilasi uchun ham muhim o'zgarish bo'ldi.

Shunday qilib, yuqori saviyali sport nafaqat sportchilarning o'zlariga, balki ularning oilalariga ham ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan o'sish imkonini taqdim etadigan muhim omillardan biridir.

Jamiyatlar turli tashkiliy bosqichlardan o'tib, ijtimoiy harakatchanlikning yanada mumkin bo'lgan demokratik va zamonaviy jamiyat shakliga yetib kelgan. Tarixiy jarayonda harakatchanlik imkoniyatlari ortib borgan va ayniqsa rivojlangan jamiyatlar tabaqalararo o'tish imkoniyati mavjud bo'lgan ochiq tizimlarga aylangan.

Bugungi eng rivojlangan jamiyatlarda ham jamiyatning yuqori pog'onalariga yetib borish uchun ta'lim va ijtimoiy sinf kelib chiqishi muhim rol o'ynashda davom etayotgan bo'lsa-da, oldingi tabaqalanish tizimlari bilan solishtirganda yuqoriga yo'nalgan vertikal ijtimoiy harakatchanlik imkoniyatlari ancha ortgan. Deyarli barcha tabaqalanish tizimlarida mavqening asosiy belgisi kasb hisoblangan. Hozirgi kunda kasb yagona ijtimoiy mavqe belgisi bo'lmasa-da, u hanuz muhim ko'rsatkich sanaladi.

Xulosa

Jamiyatning tashkiliy tuzilishi o'zgargani sari kasblar ham sezilarli darajada o'zgarib, har bir davrga xos kasb turlari paydo bo'lgan. Ammo, sanoatning to'rtinchi inqilobi bilan paydo bo'lgan aqlli ishlab chiqarish texnologiyalari ilgari butunlay inson mehnatiga asoslangan ishlab chiqarish tizimini aqlli texnologiyalarga yo'naltirib, kasblarning kelajagini yanada muhokamali holga olib borishi mumkin. Sport mahsulotlari ishlab chiqarish jarayoni ham bu texnologiyalarning ta'siriga uchrashi mumkin. Sport anjomlarida texnologiya qo'llanilishi o'yin jarayoniga ta'sir qilsa-da, sportning asosiy unsuri baribir inson bo'lib qoladi. Masalan, aqlli ishlab chiqarish texnologiyalaridan foydalangan holda yaratilgan robot futbol jamoasi insonlar ishtirokidagi futbol musobaqasidan ko'ra kamroq tomosha zavqini taqdim etishi mumkinligi aytiladi.

Sport tarixiy jarayonda katta o'zgarishlarga uchrab, bugungi zamonaviy shaklga yetib kelgan. Hozirda barcha qiziqadigan faoliyat sifatida sport, ilgari faqat zodagonlar yoki aristokratlar qatnashgan bo'sh vaqt faoliyati bo'lgan bo'lsa, sanoatlashish jarayoni bilan ishlash soatlarining qisqarishi, maoshli ishlarning ortishi va iqtisodiy boylikning ko'payishi natijasida jamiyatning boshqa tabaqalari ham qatnasha oladigan faoliyatga aylangan. Sport turli tabaqalar uchun turlicha ahamiyat kasb etadi. Yuqori tabaqa sportga asosan zavq, dam olish va sog'liq uchun qatnashsa, past tabaqa sport orqali daromad va mavqe orttirishga intiladi. Shu sababli sport jamiyatning past tabaqalari uchun yuqoriga yo'nalgan vertikal harakatchanlik vositasi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda sanoatning to'rtinchi inqilobi doirasida Sport konsepsiyasi ham muhokama qilinmoqda. Ammo, sport doirasidagi ushbu bahslar hozircha asosan sport mahsulotlari atrofida olib borilmoqda. Yaqin kelajakda ham sportning asosiy unsurini inson tashkil etishi ehtimoli yuqori. Bundan tashqari, sportdagi mukofot pullari oshgan sari, sport, ayniqsa jamiyatning past tabaqalari uchun, kelajakda ham ommabop kasb bo'lib qolishi mumkin. Biroq, sport orqali ijtimoiy harakatchanlik faqat ma'lum jismoniy qobiliyatlarga ega bo'lganlarga ochiq ekanini va millionlab odamlar orasidan faqat juda oz qismi yaxshi daromad va mavqega erisha olishini unutmaslik kerak.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ismoilov, H. (2024). ANALYSIS OF THE CRITERIA FOR SELECTING YOUNG ATHLETES SPECIALIZING IN SPRINT DISTANCES. *Journal of Universal Science Research*, 2(10), 174–182. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/universal-scientific-research/article/view/59008>
2. Ismoilov , H. (2024). YENGIL ATLETIKA FANIGA KIRISH VA YENGIL ATLETIKANING RIVOJLANISH TARIXI. *Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice*, 2(9), 725–737. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/mpttp/article/view/59544>
3. Husniddin, I. (2025). QISQA MASOFALARGA YUGURISHNING TAHLILI VA NATIJALARI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 745-749.
4. Husniddin, I. (2025). YENGIL ATLETIKA MASHQLARINI O'RGATISH METODIKASI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 760-767.
5. Husniddin, I. (2025). YUQORI SINIF O'QUVCHILARINI YENGIL ATLETIKA SPORT TURIGA INTELEKTUAL QIZIQISHINI OSHIRISH YO'LLARI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(2), 278-283.

6. Исмаилов, Х. (2025). ПЛАНИРОВАНИЕ СТРУКТУРЫ И СОДЕРЖАНИЯ ЛЕГКОАТЛЕТИЧЕСКИХ ТРЕНИРОВОК. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(2), 135-143.
7. Ikramov, A. A., & ISMAILOV, H. (2022). WAYS TO INCREASE THE INTELLECTUAL INTEREST OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE SPORT OF ATHLETICS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (4), 560-564.
8. Husniddin, I. (2025). YENGIL ATLETIKA MASHQLARINING UMUMIY HARAKTISTIKASI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 735-739.
9. Husniddin, I. (2025). JISMONIY TARBIYA SOG'LOM TURMUSH TARZINING ASOSI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 131-135.
10. 2(5), 300–304. Retrieved from Ismoilov, H. (2023). YOSH YENGIL ATLETIKACHILARDA SPORT BILAN BOG'LIQ JAROHATLARGA OLIB KELADIGAN OMILLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 750–754. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/2771>
11. Husniddin, I. (2025). O'ZBEKISTONDA SPORTNI RIVOJLANTIRISH. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 750-754.
12. Husniddin, I. (2025). YENGIL ATLETIKANING METODOLOGIYASI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 755-759.
13. Husniddin, I. (2025). MUSOBAQA DAVRIDA YENGIL ATLETIKACHILARNING PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGINI YAXSHILASH. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 740-744.
14. Husniddin, I. (2025). YENGIL ATLETIKA BOYICHA MUSOBAQALARNI TASHKIL ETISH VA OTKAZISH. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, 3(1), 768-772.
15. Ismoilov , H. N. o'g'li. (2023). YENGIL ATLETIKA O'QITUVCHILARINING TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHINING AHAMIYATI. *Educational Research Universal Sciences*, <http://erus.uz/index.php/er/article/view/2637>
16. Husniddin, I. (2024). YENGIL ATLETIKA BOYICHA MUSOBAQALARNI TASHKIL ETISH VA OTKAZISH. *Международный журнал научных исследователей*, 9(1), 170-173.